

Ks. Marek Jodkowski
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Dom sierot w Braniewie za czasów ewangelickiego proboszcza Johannesa Loefflada (1869–1888)

Słowa kluczowe: Kościół ewangelicki (unijny), Prusy Wschodnie, Niemcy w XIX w., Braniewo, diaspora, ewangelickie stowarzyszenia kościelne, sierociniec.

Keywords: Evangelical United Church, East Prussia, Germany in the 19th century, Braniewo, diaspora, Evangelical church associations, orphanage.

Wstęp

Po pierwszym rozbiórze Polski Braniewo znalazło się w granicach Prus. Od tej pory zaczęła się powiększać liczebność wspólnoty ewangelickiej w tym mieście. Szczególnym momentem w jej dziejach było utworzenie parafii tego wyznania w 1818 r. (Parafia w Braniewie należała do Ewangelickiego Kościoła Unijnego, zob. Jodkowski M., 2014, s. 212). Umożliwiła ona przede wszystkim objęcie opieką pastoralną wiernych. Animowano w niej ponadto działalność edukacyjną czy też charytatywną. Wśród szczególnych inicjatyw, które podjęto w parafii ewangelickiej, należy wskazać uruchomienie sierocinca. W historiografii tego miasta nie podjęto dotychczas zagadnienia dotyczącego dziejów tego ośrodka wychowawczego. Adnotacji na ten temat brakuje nawet w ponadczasowej monografii miasta autorstwa Stanisława Achremczyka i Alojzego Szorca (Achremczyk S., Szorc A., 1995). Aby je uzupełnić, warto przeprowadzić analizę materiałów archiwalnych zgromadzonych w Evangelisches Zentralarchiv w Berlinie (dalej: EZA) oraz dziewiętnastowiecznych opracowań i artykułów prasowych.

Charakterystyka ewangelickiej parafii w Braniewie

W 1874 r. ewangelicka parafia w Braniewie liczyła około 4 tys. wiernych, z czego około 2,5 tys. przebywało w niej jedynie czasowo. Jeśli chodzi o strukturę tej ludności, w miejscowym garnizonie służbę wojskową odbywało około 400 żołnierzy, do tamtejszego gimnazjum uczęszczało stu uczniów tej konfesji, 500 osób tego wyznania pracowało na posadach urzędniczych, kolejnych 900 znalazło zatrudnienie w rzemiośle czy też przy innego rodzaju zajęciach. Na stałe mieszkało w mieście niespełna 1,5 tys. wiernych, z których około 800 zajmowało się drobnym rzemiosłem. Niestety, praca ta nie przynosiła wymiernych dochodów. Niejednokrotnie były one niższe od wynagrodzenia, które otrzymywali robotnicy. Pozostałych 700 osób prowadziło działalność gospodarczą bądź handlową. Ich pensje również nie należały do wygórowanych. Liczbę zaможnych parafian określano na 12. Należy dodać, że warunki socjalne w mieście ulegały w tym czasie szybkiemu pogorszeniu (EZA 200/1/2134, k. 4).

W 1883 r. do parafii ewangelickiej w Braniewie należało 4,5 tys. wiernych łącznie z żołnierzami. Była to zatem jedna z największych wspólnot duszpasterskich położonych w ewangelickiej diasporze na obszarze Prus ([Löfflad J.], 1883, s. 5). Mimo przeniesienia garnizonu wojskowego do Olsztyna 1 kwietnia 1884 r., liczba ewangelickich mieszkańców tego miasta nadal wynosiła około 4 tys. (*Post festum...*, 1884, s. 6–7; zob. także Achremczyk S., Szorc A., 1995, s. 195). W 1886 r. odnotowano, że liczba ewangelików w powiecie braniewskim przewyższała 10 tys. Wprawdzie katolicy stanowili większość ludności, jednak powiatem zarządzał ewangelik. Tego wyznania byli również obaj deputowani powiatu. Na siedmiu członków komisji powiatowej, aż czterech należało do Kościoła ewangelickiego (*Lebensbilder...*, 1886, s. 1).

W latach 1869–1888 proboszczem parafii ewangelickiej w Braniewie był Johannes Löfflad. Urodził się w 1827 r. w Nadrenii. Został ordynowany w 1854 r. Przyczynił się do powstawania zakładów opiekuńczych na terenie braniewskiej placówki duszpasterskiej (Kähler A., 1889, s. 4; Moeller F., 1968, s. 26). Jego krytyczny i ostry osąd rzeczywistości (w czasie jego urzędowania rozpoczął się kulturkampf) znalazł ujście w pisanych memoriałach. Wyrażane przez niego poglądy przyczyniły się do jeszcze większej polaryzacji zróżnicowanego konfesyjnie społeczeństwa. Wskutek zbyt radykalnych wypowiedzi został przeniesiony przez Ewangelicką Naczelną Radę Kościelną do Löbejün w Saksonii. Po kilku latach posługiwania przeszedł na emeryturę. Zmarł w Halle w 1899 r. (*Nachweisung...*, 1876, s. 2; Hassenstein J., 1918, s. 32).

Jednym z dość bolesnych problemów, z którymi zmagala się ewangelicka parafia w Braniewie, była konwersja wiernych na katolicyzm. W 1874 r. informowano, że w minionych 25 latach zawarto aż 287 związków małżeńskich z osobami innego wyznania. W większości tych przypadków mężczyźni decydowali się na przyjęcie konfesji katolickiej (EZA 200/1/2134, k. 4v). Jedynie w 1882 r. 12 ewangelickich nupturientów, przygotowujących się do ślubu, zobowiązało się do praktykowania wiary katolickiej. Część z nich jeszcze przed ślubem dokonała konwersji wyznaniowej. W większości osoby te wywodziły się z niższych warstw społecznych. Ze względu na obowiązujące wówczas prawo, osoby o wyższym statusie społecznym nie decydowały się na taką zmianę ([Löfflad J.], 1883, s. 6; *Aus der Gemeinde...*, 1883, s. 71). Przedstawiciele parafii protestanckiej w Braniewie uważali, że wskutek zawierania małżeństw mieszanych utrzymywało się przez długie lata zjawisko braku wiernych (Kirchenlosigkeit) w braniewskiej świątyni ewangelickiej. Zapewne w nabożeństwach uczestniczyła niewielka ich liczba. Mieszkańcy tego miasta przywykli zresztą do panującego w tamtym czasie rozróżnienia na katolicką gorliwość oraz protestancką absencję w życiu kościelnym (EZA 200/1/2134, k. 4v). W 1886 r. odnotowano, że na 4 tys. członków parafii, 175 zawarło związek małżeński z osobą innego wyznania. Jedynie 19 takich rodzin wychowywało potomstwo w wierze ewangelickiej, 4 – zarówno w ewangelickiej, jak i katolickiej (zapewne dziewczynki dziedziczyły konfesję matki, natomiast chłopcy – ojca), natomiast aż 152 – w wierze katolickiej. Rok wcześniej zawarto 20 małżeństw mieszanych, z czego 17 w Kościele katolickim, a trzy – ewangelickim (*Lebensbilder...*, 1886, s. 5).

W drugiej połowie XIX w. w parafii ewangelickiej w Braniewie funkcjonowały liczne organizacje kościelne. Wśród nich warto wymienić Towarzystwo Opieki nad Biednymi (*Armenpflege-Verein*), które niosło pomoc około 50 ubogim wdowom i pozbawionym opieki starcom. Organizacja ta uiszczała część opłaty za ich czynsz mieszkaniowy. Podobny charakter posiadało stowarzyszenie o nazwie Kasa na rzecz Biednych (*Armenkasse*). Jej członkowie starali się zaspokoić palące potrzeby ubogich. Pieniądze na ten cel pozyskiwano z ofiar, zbiórek i donacji wrzucanych do kościelnych skarbon. Ewangelickie Towarzystwo Opieki nad Sierotami (*Evangelischer Waisenpflege-Verein*) oraz Towarzystwo Kobiet (*Frauenverein*) świadczyły pomoc osieroconym dzieciom. Chorymi zajmowało się Towarzystwo Opieki nad Chorymi (*Krankenpflege-Verein*). Jego członkinie starały się przez dłuższy czas o zatrudnienie w parafii diakonisy jako osoby fachowo przygotowanej do pielęgnowania chorych. Towarzystwo Opiekuńcze (*Hospital-Verein*) gwarantowało starszym, potrzebującym kobietom nieodpłatnie mieszkanie i opał w parafialnym ośrodku

opiekuńczym (*Hospital*). Wybudowano go w 1862 r. z dobrowolnych ofiar wiernych. Znajdowało się w nim osiem pomieszczeń: po cztery dla kobiet i mężczyzn. Ponadto organizacja ta wspierała finansowo osoby najuboższe (EZA 200/1/2134, k. 37).

W 1880 r. zamieszkała w Braniewie ewangelicka diakonisa. Przysposobiła ona kilka pomocnic do opieki nad osobami starszymi i chorymi. Proboszcz Johannes Löfflad zawsze podkreślał, że dzięki jej posłudze przedstawicielom parafii udało się dostrzec problemy najniższych warstw społecznych. Diakonisa otrzymała również pozwolenie na objęcie opieką osadzonych kobiet ([Löfflad J.], 1883, s. 15). Jeśli chodzi o zakłady dobroczynne funkcjonujące w braniewskiej parafii, warto wspomnieć przede wszystkim o przytułku dla nieuleczalnie chorych. Wzniesiono go w latach 1882–1883. W 1883 r. podjęto również decyzję o budowie ewangelickiego szpitala. Budynek został oddany do użytku w 1887 r. Spełniał on dwie funkcje: był szpitalem oraz przytułkiem dla nieuleczalnie chorych mężczyzn. Mógł on pomieścić około 25 chorych oraz 40 nieuleczalnie chorych. Do jego prowadzenia zatrudniono trzy diakonisy (Kähler A., 1887, s. 10; [Löfflad J.], 1883, s. 16; Hassenstein J., 1918, s. 31–32, 95).

Geneza utworzenia domu sierot dla chłopców

Niebagatelny wyzwanie dla parafii ewangelickiej w Braniewie było wychowanie sierot. Duży odsetek małżeństw mieszanych powodował, że po śmierci ojca, wyznającego ewangelicyzm, dość często dzieci trafiały do rodziny matki, a w konsekwencji podlegały katolickiej formacji religijnej ([Löfflad J.], 1883, s. 6–7). Na dodatek, jak odnotowali Stanisław Achremczyk i ks. Alojzy Szorc, w 1872 r. siostry katarzynki otworzyły w tym mieście sierociniec (Achremczyk S., Szorc A., 1995, s. 199). W związku z tym erygowanie własnego domu sierot ewangelicy postrzegali jako priorytet.

W rocznicę urodzin Marcina Lutera, 10 listopada 1872 r., zwołano zebranie w parafii ewangelickiej w Braniewie, na którym zainaugurowano przygotowania do utworzenia ewangelickiego domu sierot (EZA 200/1/2134, k. 2; [Löfflad J.], 1883, s. 5). W tym celu zawiązał się komitet, złożony wyłącznie z mężczyzn, który z czasem funkcjonował pod nazwą Ewangelickiego Towarzystwa Opieki nad Sierotami. Gromadził on przede wszystkim kapitał na rzecz nowej placówki wychowawczej (EZA 200/1/2134, k. 2, 37). Tego miesiąca parafia ewangelicka w Braniewie wydała odezwę, w której zwracała się do wiernych z prośbą o pomoc w założeniu nowej instytucji (EZA 200/1/2134, k. 4).

Osoba powiązana z jednym z przedsiębiorców parafialnych (nie znamy jej z imienia i nazwiska/jej imię i nazwisko nie zostało odnotowane w dokumentach parafialnych) kupiła na przedmieściach Braniewa (*Schloßdamm*) niewielki dom z zamiarem przeznaczenia go na rzecz ewangelickich sierot, przebudowała go i przekazała braniewskiej parafii. Ta ze swojej strony miała ulokować kapitał o wartości 2700 talarów na 5% na pięć lat, z którego prowizji zapewne finansowano by pobyt dzieci w tej instytucji. W parafii zapanowało wówczas godne naśladowania współzawodnictwo w wysiłkach na rzecz ostatecznego zwieńczenia tego przedsięwzięcia. Podczas gdy Ewangelickie Towarzystwo Opieki nad Sierotami gromadziło fundusze na otwarcie sierocińca, powołane przy tej okazji Towarzystwo Kobiet, działające w ramach Związku Gustawa Adolfa, zajmowało się jego organizacją. Praca obu stowarzyszeń była nadzwyczaj gorliwa. Dzięki niej pozyskano zapomogę od królowej wdowy Elżbiety oraz od następcy tronu pruskiego i jego małżonki (EZA 200/1/2134, k. 4; por. Hassenstein J., 1918, s. 96). Poświęcenie sierocińca odbyło się 10 listopada 1873 r. ([Löfflad J.], 1883, s. 5).

W czerwcu 1874 r., na rokrocznie zwoływanym zebraniu prowincjonalnym Związku Gustawa Adolfa w Chojnicach, braniewski proboszcz Johannes Löfflad uwypuklał przyczyny, które zadecydowały o erygowaniu ośrodka wychowawczego. Miały w nim przebywać osieroczone dzieci z obszarów Warmii (Benrath K., 1900, s. 82, 140). Uzasadniał, że liczba sierot obliczona jedynie na podstawie braniewskich ksiąg parafialnych z lat 1868–1873 wynosiła 101. Poza tym epidemia cholery, trwająca w tym mieście w 1873 r. przez 7 tygodni, spowodowała ich wzrost do 142. Warunki socjalne panujące w parafii wykluczały ich adopcję przez rodziny ewangelickie. Większość sierot zupełnych oddano na wychowanie katolikom. Z tego powodu sposobność zorganizowania dla nich miejsca w ewangelickim ośrodku wychowawczym urastała w oczach przedstawicieli parafii braniewskiej do rangi obowiązku (EZA 200/1/2134, k. 4).

Do 1878 r. opisywany dom sierot posiadał status instytucji prywatnej. Od tego roku synod powiatowy określił tę lokalną fundację jako kościelną. Przy okazji przeniesienia tego ośrodka do nowego budynku, rada powiatowy zweryfikował podstawy prawne funkcjonowania sierocińca. W związku z tym 29 maja 1886 r. konsystorz królewiecki wydał oświadczenie, że nie ma żadnego aktu prawnego potwierdzającego przynależność opisywanego ośrodka do parafii ewangelickiej w Braniewie. Dom sierot miał zatem pozostać prywatną instytucją, będącą własnością jego założyciela (Kähler A., 1886, s. 11). Wprawdzie nadal traktowano go jako fundację parafialną, jednak na synodzie powiatowym w 1888 r. ponownie zaznaczono, że nie ma on kościelnego statusu (Hassenstein J., 1889, s. 12).

Funkcjonowanie sierocińca

Wychowankowie domu sierot w Braniewie uczestniczyli w zajęciach miejscowej, ewangelickiej szkoły parafialnej. Starano się również wykrywać ich zdolności bądź umiejętności, które zdobyli przed zamieszkaniem w tym ośrodku wychowawczym. Angażowano ich zatem do prac domowych, a także w ogrodzie oraz w polu. W 1875 r. zamierzano nawet otworzyć w tym domu niewielką manufakturę, dzięki której dzieci miałyby zajęcie w długie, zimowe wieczory (*Jahresbericht...*, 1875, s. 8). W 1878 r. odnotowano, że w wolnych godzinach wychowawca uczył je wykonywania plecionych krzesel. Narzekano jedynie, że brakuje zainteresowania tym towarem (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 2). Tegoż roku informowano, że po osiągnięciu dojrzałości każdy młodzieniec opuszczający braniewski sierociniec otrzymywał parę butów z cholewami, parę drewniaków, garnitur z sukna, komplet ubraniowy z lnu, dwie czapki, trzy koszule, dwie pary podkolanówek, dwie kamizelki, szalik, dwie chusteczki, parę rękawic i bieliznę osobistą. Podobny zestaw ubrań otrzymywały osierocone dziewczęta, które po pobycie w rodzinach zastępczych wkraczały w dorosłość i rozpoczynały pracę (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 1).

Mieszkańców domu sierot nie omijały choroby, w tym również zakaźne. Wiosną i jesienią 1874 r. stwierdzono po jednym przypadku choroby oczu, która jednakże nie miała zakaźnego charakteru (*Jahresbericht...*, 1875, s. 8). W 1879 r. wybuchła wśród sierot epidemia czerwonki. Opiekę medyczną sprawował nad nimi doktor Wiener (*Siebenter Jahresbericht...*, [1879], s. 1). W roku sprawozdawczym 1884/1885 zarówno kierownik domu, jak i wychowankowie zachorowali na szkarlatynę. Przez sześć tygodni trzymano ich w odosobnieniu, by nie mieli kontaktu z pozostałymi uczniami. Na szczęście choroba nie spowodowała groźnych dla zdrowia skutków ubocznych (*Zweiter Bericht...*, 1885, s. 6).

W sprawozdaniach dotyczących funkcjonowania domu sierot niewiele miejsca poświęcono relacjom, dotyczącym samego procesu wychowywania dzieci. Dość znamiennej adnotację umieszczono jednak w 1878 r. Konstatowano wówczas, zresztą w sposób prześmiewczy, że matki, babki, a nawet siostry czy też bracia wychowanków interweniują u kierownika domu z powodu jego „surowości” („Härte”), okazywanej w przypadkach wymagających zastosowania „poważnej kary” („ernsthafte Strafe”). W następnym zdaniu podkreślano jednak dobitnie, że w ośrodku panuje pełna miłości dyscyplina (*liebevolle Zucht*) (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 2).

Przeniesienie garnizonu wojskowego do Olsztyna w 1884 r. skutkowało sprzedażą mienia powojkowego w Braniewie. Należał do niego

także lazaret wojskowy, który był dość dużą budowlą w bardzo dobrym stanie technicznym. Wokół lazaretu znajdował się wypielęgnowany ogród oraz park. Członkowie ewangelickiej wspólnoty parafialnej optowali za kupnem tego obiektu oraz jego adaptacją na dom sierot. Dotychczasowy budynek, wykorzystywany na ten cel, wyglądał dość nędznie. Ponadto mógł pomieścić niewielką liczbę wychowanków, co uniemożliwiało rozwój tej instytucji. Jego dość niskie posadowienie generowało także konieczność przeprowadzania częstych prac remontowych. Z tego względu zdecydowano się na zakup dawnego lazaretu, którego cena sprzedaży wynosiła 6900 marek. Po zdeklarowaniu woli nabycia tego obiektu przez ewangelicką parafię, podwyższono jego wartość do 8200 marek. Jej członkowie przyjęli tę wiadomość z dezaprobatą. Ostatecznie 15 listopada 1885 r. lazaret przeszedł na własność ewangelików. Liczono się z koniecznością spieniężenia 1500 marek z kapitału sierocińca, aby opłacić koszty prac remontowych nowego obiektu (*Zweiter Bericht...*, 1885, s. 6). Dotychczasowy budynek, w którym mieścił się ośrodek wychowawczy, sprzedano z kolei po dość korzystnej cenie (Kähler A., 1886, s. 11). Warto nadmienić, że zainteresowanie kupnem dawnego lazaretu wykazywała również parafia katolicka w Braniewie. Utrata tego budynku byłaby jednak dla ewangelików wysoce niekorzystna. Nieruchomość ziemską wraz z lazaretem graniczyła bowiem z gruntami należącymi do parafii protestanckiej. Połączenie tych dwóch nieruchomości skutkowało z pewnością wzrostem ich atrakcyjności rynkowej. Mimo wcześniejszych niesnasek związanych z podwyższeniem ceny sprzedaży dawnego lazaretu, jego rzeczywista wartość trzykrotnie przewyższała koszty zawartej transakcji (*Zweiter Bericht...*, 1885, s. 7).

Kierownictwo sierocińca

Nadzór nad domem sierot sprawował zarząd (por. Hassenstein J., 1889, s. 12). Od początku starano się pozyskać odpowiednią osobę do prowadzenia tej instytucji, w związku z czym nie ograniczono się do kandydatów z Braniewa i okolic. Ostatecznie zatrudniono sprawdzonego nauczyciela o nazwisku Wulf, który szlify zawodowe zdobywał w zakładach opiekuńczych dla dzieci w Żelechowej (*Züllchow*) na Pomorzu. Otrzymał on nieodpłatnie mieszkanie służbowe oraz sto talarów stałej pensji. Oprócz tego przydzielono mu 1,5 morgi uprawnych gruntów (EZA 200/1/2134, k. 4). W 1878 r. został on dodatkowo zatrudniony w szkole parafialnej, dzięki czemu zaoszczędzono na wydatkach ośrodka (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 3). Niestety, następnego roku, w ciągu zaled-

wie dwóch tygodni zmarła jego trójka dzieci. W tym czasie śmierć zabrała również pannę Hedwig Ruckein, członkinię zarządu miejscowego Towarzystwa Kobiet, która zachorowała na dyfterię. Przypisywano jej znaczące zasługi na rzecz sierocińca. Wskutek przeniesienia opuścili braniewską parafię członkowie Ewangelickiego Towarzystwa Opieki nad Sierotami, a przy tym współzałożyciele tego ośrodka: pułkownik von Treskow (otrzymał posesję w Darmstadt) i dyrektor sądu krajowego Pahlke (na urząd w Elblągu) (*Siebenter Jahresbericht...*, [1879], s. 1–2).

Wychowankowie domu sierot

Usprawiedliwionym społecznie powodem umieszczania dzieci w domu sierot była obawa przed ich ewentualnym katolickim wychowaniem. Powołując się na ustawę o małżeństwach mieszanych, przedstawiciele parafii ewangelickiej w Braniewie doprowadzali do odbierania katolickim rodzinom potomstwa, osieroconego przez ewangelickiego ojca. Dzięki temu dzieci unikały uczęszczania do katolickich szkół. Zdarzało się jednak, że po konfirmacji katolicka część rodziny zabiegała o ich konwersję wyznaniową. Do rodzin katolickich trafiały również sieroty pochodzące niejednokrotnie z rodzin czysto ewangelickich bądź wychowywane samotnie przez matkę. Ks. Johannes Löfflad wspominał, że jeśli nie zostały przyjęte przez katolickich krewnych, przekazywano je do adopcji starszym pannom tejże konfesji ([Löfflad J.], 1883, s. 6–7).

W czasie otwarcia domu sierot w Braniewie przebywało w nim 11 bądź 12 chłopców (*Jahresbericht...*, 1875, s. 7; por. Benrath K., 1900, s. 82). W styczniu 1874 r. informowano, że spośród 12 dzieci mieszkających w tym ośrodku wychowawczym oraz spośród kolejnych sześciu, które miały w nim zostać ulokowane, żadne z nich nie urodziło się w Braniewie (EZA 200/1/2134, k. 4v). W ciągu tego roku ich liczba wzrosła do 17. Przyjęto przy tym dwóch chłopców, którzy mieli właśnie przystąpić do konfirmacji. Jeden z nich wyróżniał się dość silnym zachowaniem aspołecznym (*große Verwilderung*). Członkowie zarządu uzasadniali swoją decyzję wskazując, że pomimo krótkiego czasu przewidzianego na pobyt wspomnianych konfirmantów w domu sierot, tylko w tym miejscu mogli oni doświadczyć porządnego, chrześcijańskiego życia rodzinnego. Wspomniana uroczystość konfirmacji odbyła się 7 czerwca tego roku. Po niej opuścili oni ośrodek wychowawczy. Jeden z nich terminował u piekarza, drugiego zaś przyjęto do pracy jako służącego (*Jahresbericht...*, 1875, s. 7). Na początku 1876 r. przebywało w sierocińcu 15 chłopców. Pod koniec maja dwóch z nich przystąpiło do konfirmacji. Jeden z nich

podjął naukę rzemiosła w Królewcu, drugi natomiast na miejscu, w Braniewie. W międzyczasie w domu sierot zamieszkał jeszcze jeden chłopiec, zatem ich liczba 1 października tego roku wynosiła 14. O przyjęciu dwóch kolejnych sierot zdecydowano na zebraniu 24 października tego roku. Poza tym pobyt w tym domu, opłacony z innego źródła, zagwarantowano chłopcu z diaspory, przygotowującemu się do konfirmacji. Z kolei liczba osieroconych dziewczynek, które znalazły opiekę u ewangelickich rodzin w Braniewie, opiewała na sześć. Sieroty zupełne, w tym chłopiec i dwie dziewczynki, zostały wzięte na wychowanie nieodpłatnie przez trzy rodziny. Należy także podkreślić, że zarząd tego domu rok wcześniej wspomagał osiem wdów, które wychowywały w sumie 20 dzieci. Ograniczona liczba miejsc uniemożliwiała przyjęcie ich do opisywanej placówki bądź wdowy te decydowały się same je wychować. Ogółem pod opieką domu sierot znajdowało się zatem 45 dzieci (*Vierter Jahresbericht...*, [1876], s. 1).

W październiku 1877 r. stan liczebny domu sierot nie uległ znacznym zmianom. W placówce tej przebywało 16 chłopców. U braniewskich rodzin mieszkało tymczasowo sześć osieroconych dziewczynek. W rodzinach zastępczych wychowywało się troje dzieci (*Fünfter Jahresbericht...*, [1877], s. 1). Rok sprawozdawczy 1877/1878 należał do przełomowych lat w historii braniewskiego ośrodka wychowawczego. Pobyt w nim zakończyło bowiem aż 10 dzieci. Sześciu chłopców przystąpiło do konfirmacji, kolejny wstąpił do szkoły wojskowej w Annaburgu. Dojrzałość osiągnęły również trzy dziewczynki z rodzin zastępczych (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 1). Ogółem od erygowania domu sierot do października 1878 r. jego mury opuściło 18 młodzieńców i cztery panny. Jedenastu dawnych wychowanków rozpoczęło naukę rzemiosła (jeden z nich w Nowym Roku miał stać się czeladnikiem), zaś siedmiu podjęło pracę jako służący poza dotychczasowym miejscem zamieszkania. Panny znalazły zatrudnienie jako służące zarówno w mieście, jak i na wsi (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 1). Tego roku zdecydowano, że liczba dzieci mieszkających w ośrodku zostanie uzupełniona do 15. W pięciu przypadkach wdowy, a przy tym matki chłopców, wzbraniały się przed oddaniem swoich synów na wychowanie do sierocińca. Zarząd domu wydawał się być zdziwiony tą postawą. Tłumaczono ją „notoryczną niechęcią” („notorische Abneigung”), jaką żywiła „ta warstwa socjalna wobec dyscypliny, trwałego porządku i regularnej pracy” („diese sociale Schicht gegen Zucht, feste Ordnung und regelmäßige Arbeit”) (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 2).

W 1879 r. mieszkało w braniewskim domu sierot 16 chłopców, a w rodzinach zastępczych dwie dziewczynki (*Siebenter Jahresbericht...*, [1879], s. 1). W ciągu roku sprawozdawczego 1881 liczba wychowanków zmniejszyła się z 17 do 15 (*Neunter Jahresbericht...*, [1881], s. 2). Trzy lata

później informowano, że w ośrodku znajdowało się 17 sierot, choć limit był wyższy o jedną osobę. W ciągu 11 lat funkcjonowania sierocińca, jego mury opuściło ponad stu wychowanków (*Post festum...*, 1884, s. 13–14). W roku sprawozdawczym 1884/1885 przebywało w nim początkowo 17, a następnie 16 chłopców (*Zweiter Bericht...*, 1885, s. 6). Następnego roku liczba ta zwiększyła się do 18 (*Lebensbilder...*, 1886, s. 13). W 1887 r. mieszkało w nim 16 chłopców, z czego 10 posiadało orzeczenie dotyczące przymusu wychowawczego, a zatem zostali skierowani do tego ośrodka na mocy decyzji państwowej (Hassenstein J., 1889, s. 12). Rok później liczba ta wzrosła do 18 (*Bericht...*, 1889, s. 5).

Finansowanie sierocińca

Suma donacji na dom sierot do początków stycznia 1874 r. wynosiła 2100 talarów. Aż 500 talarów przesłał na ten cel zarząd Ojczyźnianego Związku Kobiet (*Vaterländischer Frauenverein*) z Berlina. Poza tym liczono na wsparcie Związku Gustawa Adolfa (O wsparciu tej organizacji na rzecz domu sierot w Braniewie zob. *Jahresbericht...*, 1876, s. 104; *Jahresbericht über 1876*, 1877, s. 196–197; *Jahresbericht des Vereins pro 1876/77*, 1878, s. 250; *Aus Braunsberg in Westpreußen*, 1883, s. 89). Elbląskie Towarzystwo Kobiet (*Frauenverein*), działające w ramach tego związku, przekazało za lata 1872 i 1873 po 35 talarów. W pierwszym roku funkcjonowania sierocińca zarezerwowano na wydatki 1200 talarów. Mimo gwarantowanej prowizji od kapitału, instytucja ta wymagała jednak rocznego dofinansowania o wartości 800 talarów. Miejscowa wspólnota zadeklarowała coroczną wpłatę o wartości 350 talarów. Z powiatu Święta Siekierka rokroczna donacja miała wynosić 56 talarów w gotówce. Oprócz tego sześciu właścicieli ziemskich z tego obszaru zaoferowało nieodpłatnie płody rolne, a konkretnie ziemniaki i groch, oraz drewno na potrzeby domu (EZA 200/1/2134, k. 4–4v). W październiku 1874 r., po pierwszym roku działalności domu wartość jego kapitału przewyższyła tysiąc talarów (*Jahresbericht...*, 1875, s. 8). Rok później opiewał on na 2144 marki (*Vierter Jahresbericht...*, [1876], s. 1).

W 1877 r. sytuacja materialna sierocińca poprawiła się na tyle, że z jego funduszy można było przeznaczyć więcej pieniędzy na wsparcie 14 wdów samotnie wychowujących swoje dzieci (*Fünfter Jahresbericht...*, [1877], s. 1). Rok później za pośrednictwem komitetu centralnego Związku Gustawa Adolfa na potrzeby domu sierot przekazano 157,50 marek. Na powyższą sumę składały się donacje pozyskane od Towarzystwa Kobiet w Kassel, Rudolstadt i Coburgu (EZA 200/1/2134, k. 20v). Dzięki

nawiązanej współpracy z oddziałem związku w powiecie Święta Siekierka, kasa ośrodka otrzymała kolektę tej organizacji zbieraną przy okazji dorocznego jej święta (*Sechster Jahresbericht...*, [1878], s. 2). Towarzystwo Kobiet w Kassel przynajmniej jeszcze raz wspomogło dom sierot w Braniewie w 1881 r. kwotą 40 marek (EZA 200/1/2134, k. 48v).

Pod koniec 1880 r. braniewskie Towarzystwo Kobiet, działające w ramach Związku Gustawa Adolfa, zorganizowało bazar, z którego dochód przekazano na rzecz sierocińca. Fundusze te umożliwiły działalność tego ośrodka nie tylko w kolejnym roku, ale udało się również zachować oszczędności. W 1881 r. informowano, że z dotychczasowych źródeł utrzymania wpłaty są coraz mniejsze. Na dodatek, w powiecie Święta Siekierka ogłoszono zbiórkę pieniędzy na erygowanie własnego sierocińca. Zarząd opisywanego ośrodka wychowawczego żywił nadzieję, że dobroczyńcy z tego sąsiedniego powiatu nadal będą wspierać braniewskie sieroty (*Neunter Jahresbericht...*, [1881], s. 1).

W okresie sprawozdawczym od 1 października 1882 r. do końca marca 1884 r. odnotowano nadwyżkę w przychodach sierocińca, opiewającą na 2100 marek. Warto jednakże zaznaczyć, że spodziewano się zmniejszenia wysokości darowizn na tę instytucję o 300 marek, spowodowany relokacją garnizonu wojskowego z Braniewa (*Post festum...*, 1884, s. 14). Dodatni bilans rachunków, sięgający 685,07 marek, uzyskano w roku rozliczeniowym 1885/1886. Z zadowoleniem informowano, że zwiększyła się także liczba dobroczyńców domu sierot (*Lebensbilder...*, 1886, s. 13). W połowie 1887 r. kapitał domu wynosił aż 12 949,34 marki (Hassenstein J., 1889, s. 12).

Zakończenie

Wkład ewangelickiego proboszcza ks. Johannes Löfflada w erygowanie i działalność sierocińca w Braniewie wydaje się niezaprzeczalny. Mimo jego starań, ośrodek ten nie zyskał jednak takiego rozgłosu, jakim cieszył się w diasporze warmińskiej ewangelicki dom sierot w Barczewie (Więcej na temat sierocińca w Braniewie zob. Jasiński G., 2006, s. 115–127). Być może z obawy przed umniejszeniem znaczenia tego drugiego bądź koniecznością jego finansowania, konsystorz królewiecki nie zaaprobował statusu kościelnego braniewskiego sierocińca. Jego funkcjonowanie zapewniało jednak wychowanie i edukację wielu dzieciom. Mimo pozaparafialnych donacji, ciężar jego utrzymania ponosiła również ewangelicka wspólnota kościelna z Braniewa. Rozwój tego ośrodka wychowawczego świadczy o odpowiedzialności członków tej gminy za los sierot.

DOM SIEROT W BRANIEWIE ZA CZASÓW EWANGELICKIEGO PROBOSZCZA JOHANNESA LOEFFLADA (1869–1888)

(STRESZCZENIE)

W 1874 r. do parafii ewangelickiej w Braniewie należało około 4 tys. wiernych, zaś w 1883 r. – 4,5 tys. Jej proboszczem w latach 1869–1888 był pochodzący z Nadrenii Johannes Löfflad. Dzięki jego inicjatywie erygowano na terenie tej placówki duszpasterskiej liczne ośrodki opiekuńcze. 10 listopada 1872 r. przedstawiciele parafii postanowili otworzyć w tym mieście sierociniec. W tym celu zawiązało się Ewangelickie Towarzystwo Opieki nad Sierotami, które miało zbierać fundusze na ten cel. Ostatecznie ofiarowano tej parafii niewielki dom na przedmieściach Braniewa, z przeznaczeniem na dom sierot. Poświęcenie tego ośrodka odbyło się 10 listopada 1873 r. Posiadał on jednak status instytucji prywatnej. W 1885 r. przeniesiono sierociniec do nowego budynku, po dawnym lazarecie wojskowym. Nadzór nad sierocińcem sprawował zarząd, zaś kierował nim nauczyciel o nazwisku Wulf. Z reguły przebywało w nim od 14 do 18 chłopców. Na utrzymanie tego ośrodka wychowawczego miejscowa wspólnota parafialna przekazywała rokrocznie 350 talarów. Wspierały go również stowarzyszenia kościelne i inne organizacje religijne.

ORPHANAGE IN BRANIEWO IN THE TIMES OF THE EVANGELICAL PARISH PRIEST JOHANNES LOEFFLAD (1869–1888)

(SUMMARY)

In 1874, the Evangelical parish in Braniewo consisted of approximately 4 thousand worshippers, and in 1883 – about 4500 worshippers. The parish priest in the years 1869–1888 was Johannes Löfflad, who came from Rhineland. Thanks to his initiative, numerous care facilities were founded in the area belonging to this the pastoral institution. On 10 November 1872, the representatives of the parish decided to open an orphanage in the town. For this purpose, Evangelical Society for Orphan Care was founded – its aim was to collect funds. Finally, a small house in the suburbs of Braniewo was donated to be used as the orphanage. The facility was blessed on 10 November 1873. It had a status of a private institution. In 1885, the orphanage was moved into a new building, where a former army hospital had been located. The orphanage was supervised by the management board and it was run by a teacher named Wulf. The orphanage was usually home to 14–18 boys. The local parish community donated 350 thalers each year for the support and maintenance of the institution. It was also supported by church associations and other religious organizations.

BIBLIOGRAFIA

Evangelisches Zentralarchiv (Berlin) 200/1/2134.

Achremczyk Stanisław, Szorc Alojzy, 1995, *Braniewo*, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn.

- Aus Braunsberg in Westpreußen*, 1883, *Der Märkische Bote des evangelischen Gustav-Adolf-Vereins*, nr 6, s. 88–91.
- Aus der Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen*, 1883, *Der Märkische Bote des evangelischen Gustav-Adolf-Vereins*, nr 5, s. 71–75.
- Benrath Karl, 1900, *Geschichte des Gustav-Adolf-Vereins in Ostpreußen*, Hartungsche Verlagsdruckerei, Königsberg.
- Bericht aus der evangelischen Diaspora-Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen über das Jahr 1888*, 1889, Braunsberg.
- Fünfter Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg*, [1877], [Braunsberg].
- Hassenstein Johannes, 1889, *Bericht über die kirchlichen und sittlichen Zustände in den Gemeinden des Ermländischen Synodal-Kreises auf der Kreis-Synode zu Allenstein am 27. November 1888*, Allenstein.
- Hassenstein Johannes, 1918, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen im Ermland seit 1772 (mit Bildern)*, Verlag von Gräfe & Unzer, Königsberg.
- Jahresbericht des Königsberger Gustav-Adolf-Haupt-Vereins für das Jahr 1874/74, 1876*, *Der Gustav-Adolfs-Bote für die Provinz Preußen*, t. 6, z. 2, s. 101–127.
- Jahresbericht des Vereins pro 1876/77, 1878*, *Der Gustav-Adolfs-Bote für die Provinz Preußen*, t. 6, z. 4, s. 242–261.
- Jahresbericht über 1876, 1877*, *Der Gustav-Adolfs-Bote für die Provinz Preußen*, t. 6, z. 3, s. 180–206.
- Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg, 1875*, *Der Märkische Bote des evangelischen Gustav-Adolf-Vereins*, nr 1, s. 7–11.
- Jasiński Grzegorz, 2006, *Dom sierot w Barczewie – przykład ewangelickiego zakładu opieki na terenie dyspory w XIX wieku*, w: Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew, Irena Markarczyk (red.), *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, Pracownia Wydawnicza „ElSet”, Olsztyn, s. 115–127.
- Jodkowski Marek, 2014, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, „*Studia Nauk Teologicznych*”, t. 9, s. 209–229.
- Kähler August, 1889, *Bericht aus der evangelischen Diaspora-Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen über das Jahr 1888*, Braunsberg.
- Kähler August, 1886, *Bericht über die kirchlichen und sittlichen Zustände in den Gemeinden des Ermländischen Synodal-Kreises auf der Kreis-Synode zu Allenstein am 17. November 1886*, Königsberg.
- Kähler August, 1887, *Bericht über die kirchlichen und sittlichen Zustände in den Gemeinden des Ermländischen Synodal-Kreises auf der Kreis-Synode zu Braunsberg am 20. Juli 1887*, Königsberg.
- Lebensbilder aus der Friedenssära zwischen dem Deutschen Staat und Rom. Dritte Denkschrift über die evangelische Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen*, 1886, Leipzig.
- [Löfflad Johannes], 1883, *Die evangelische Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen. Eine Denkschrift*, Königsberg.
- Moeller Friedwald, 1968, *Altpreußisches evangelisches Pfarrbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, t. 1, Selbstverlag des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V., Hamburg.
- Nachweisung aller evangelischen Kirchen und Geistlichen in der Provinz Preußen. Im Oktober 1876, 1876*, w: *Beilage zum 16. Stück der Amtlichen Mittheilungen des Königlichen Konsistoriums der Provinz Preußen*, Königsberg, s. 1–7.

Neunter Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg in Ostpreußen, [1881], [Braunsberg].

Post festum. Zweite Denkschrift über die evangelische Gemeinde Braunsberg in Ostpreußen, 1884, Berlin.

Sechster Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg, [1878], [Braunsberg].

Siebenter Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg in Ostpreußen, [1879], [Braunsberg].

Vierter Jahresbericht über das evangelische Waisenhaus in Braunsberg, [1876], [Braunsberg].

Zweiter Bericht über die evangelischen Anstalten in der Diasporagemeinde Braunsberg in Ostpreußen, 1885, Königsberg.